

///// recenzní studie / review article //////////////////////////////////////

**„FACIAMUS EXPERIMENTUM
IN CORPORE VILI“:
OD KRITICKÉ ANALÝZY
LÉKAŘSKÉHO VÝZKUMU
KE KONCEPTU
ARGUMENTAČNÍ
KOPRODUKCE**

Abstrakt: *Kniha Grégoira Chamayou, Les corps vils: Expérimenter sur les êtres humains aux 18e et 19e siècles vykresluje výzkumné praktiky v lékařství v 18. a 19. století a na pozadí příběhů zacházení s těly trestanců, galejníků nebo prostitutek abstrahuje kategorii „nešlechtného těla“: tedy těla, vnímaného danými společenskými poměry jako nehodnotného. Autor knihy představuje pomocí této kategorie postulát kritické analýzy výzkumných praktik, jejichž povaha jde ruku v ruce s vývojem historicko-spoolečenských konvencí. Tato recenzní stať představuje vývoj debaty v aktuálních pracích anglofonní STS, lékařské sociologie a sociologie vědeckého poznání. Reflexi zužuje na subjekty a produkty lékařského výzkumu, pomocí nichž vykresluje koncept „argumentační koprodukce“. Argumentační koprodukce upozorňuje na provázanost vědy a společnosti a zároveň zesíleně vnímá vnitřní dynamiku tohoto vztahu.*

Klíčová slova: STS; lékařská sociologie; ANT; argumentační koprodukce

ANNA DURNOVÁ

Universität Wien, Research Platform Life-Science-Governance
Universitätsstr. 7, A-1070 Vienna, Austria
email / anna.durnova@univie.ac.at

**„Faciamus experimentum in
corpore vili“: From a Critical
Analysis of Medical Research
Towards an Argumentative
Coproduction**

Abstract: *The book by Grégoire Chamayou, Les corps vils: Expérimenter sur les êtres humains aux 18e et 19e siècles studies practices of medical research in 18th and 19th centuries. Along various stories of „ignoble bodies“, as he qualifies human beings that had been subjected to medical research of that time, the author shows that practicing medical research is intrinsically linked to historical and social circumstances. With this thesis, the book responds to the recent critical approaches to medical research that have emphasized that science interacts with society and vice versa. The article summarizes the existing debate in STS, medical sociology and sociology of scientific knowledge in order to present a concept of „argumentative coproduction“ which enables to capture the dynamics between science and society, especially the mechanisms that medical research produces to govern societies.*

Keywords: STS; medical sociology; ANT; argumentative coproduction

Filosofické pojednání Grégoira Chamayou *Les corps vils* (v překladu „Nešlechtná těla“)¹ nabízí historický exkurz do lékařského světa osmnáctého a především devatenáctého století. Autor vychází ze svých předešlých výzkumných projektů týkajících se morální filosofie (především filosofie Immanuela Kanta)² a vztahu filosofie k vědě a technice. Na pozadí příběhů z lékařského výzkumu staví kategorii morálky do přímého dialogu s vědeckým pokrokem. Srovnání s Foucaultovým líčením nemocničních či vězeňských praktik³ se nabízí hned v několika případech. Autor například popisuje, jak je odsouzení na smrt podán jed, aby mohl být pozorován jeho účinek. Pokus na odsouzení nahrazuje výkon rozsudku: v případě, že přežije, je volný. Autor předkládá dobové úvahy, soudní a lékařské protokoly a pomocí nich abstrahuje kategorii „nešlechtného těla“: těla, vnímaného danými společenskými poměry jako nehodnotného. Nešlechtnými těly mohou být trestanci, galejníci, prostitutky, ale i obyvatelé bývalých kolonií a v některých případech i běžní pacienti.

V popředí autorova vykreslení těchto praktik nicméně není povaha moci ve vztahu k jedinci (jak je tomu z velké části v díle Michela Foucaulta), nýbrž mu jde především o obraz výzkumné etiky, která se utváří ve vztahu k daným historicko-společenským souvislostem. Chamayou proto vykresluje historicko-společenské ukotvení jednotlivých výzkumných praktik a poukazuje na skutečnost, že je-li zkoumání nemyslitelné bez morálních rizik, spojených s využíváním člověka jako pokusného subjektu, pak je jako takové vždy provázáno se společenskými konvencemi. Proto na pozadí tezí této knihy nabízíme přehled o širších souvislostech kritické analýzy lékařského výzkumu, jež je ve společenskovědních přístupech praktikována již více než čtvrtstoletí. Kritická analýza umožňuje koncepční uchopení vědecké praxe skrze analýzu historicko-společenských poměrů a naopak.

¹ Grégoire CHAMAYOU, *Les corps vils: Expérimenter sur les êtres humains aux 18e et 19e siècles*. Paříž: La Découverte 2008, 423 s.

² Srv. Grégoire CHAMAYOU, „La géographie de la raison, métaphores et modèles géographiques dans la philosophie de Kant.“ In: THEIS, R. – FERRARI, J. (eds.), *Les sources de la philosophie kantienne aux 17ème et 18ème siècles*. Paříž: Vrin 2005. A také překlad: Immanuel KANT, *Ecrits sur le corps et l'esprit*. Paříž: GF-Flammarion 2002.

³ Srv. Michel FOUCAULT, *Zrození kliniky*. Červený Kostelec: Pavel Mervart 2010; Michel FOUCAULT, *Dohlížet a trestat*. Praha: Dauphin 2000. Srov. dále Michel FOUCAULT, *Zrození biopolitiky: Kurz na Collège de France (1978–1979)*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury 2009; Michel FOUCAULT, *Je třeba bránit společnost*. Praha: Filosofia 2005.

Kniha *Nešlechtná těla* se svým přístupem k této tradici hlásí a rozbořem lékařských vědeckých praktik otevírá dvě obecnější otázky: Co, popřípadě „kdo“, ovlivňuje legitimitu výběru pokusných subjektů lékařského výzkumu? A jak skrze tyto subjekty můžeme charakterizovat zkoumání, bez ohledu na určité historické období? Pokud jde o naši studii, vybíráme některé momenty vývoje lékařského výzkumu, které Chamayou ve své knize používá, abychom představili téma interakce vědy se společností, takzvané „koprodukce“. Toto téma je svázáno s reflexí závislosti vědeckých paradigmat na daných historicko-společenských poměrech, kterou můžeme pozorovat právě například prostřednictvím již zmíněných subjektů lékařského výzkumu, ale také skrze produkty výzkumu a v neposlední řadě také skrze experiment, jehož povaha odkazuje na principy zkoumání nového obecně.

Naše stať tyto tři analytické cesty vysvětluje na pozadí existující odborné literatury a v závěru shrnuje závislost vědeckých paradigmat na daných historicko-společenských poměrech pod pojem „argumentační koprodukce“. Uvažování o vztahu mezi vědou a společností v termínech „argumentační koprodukce“ přikládá významnou úlohu vysvětlovacím a přesvědčovacím praktikám, které výzkum provázejí. Odhalení takových argumentačních postupů v lékařském výzkumu umožňuje pochopit, jak interakce vědy a společnosti funguje a jaký má dopad na vykonávání kontroly v rámci řízení společnosti.

Kritická analýza lékařského výzkumu

Grégoire Chamayou ve své analýze soustředí rozmanitý textový materiál: kronikové zápisy, výzkumné protokoly a zápisky vědců – například Roberta Kocha nebo Clauda Bernarda – či debaty vedené v tehdejších periodikách (jmenujme především vydání *Revue thérapeutique médico-chirurgicale* z roku 1853, nebo vydání *Revue médicale française et étrangère* z roku 1835), nezapomíná ale ani na dobové lékařské encyklopedie (např. *Dictionnaire des Sciences Medicales* z roku 1876). V souvislosti s experimenty prováděnými v devatenáctém století dále do analýzy zahrnuje francouzské soudní rozsudky týkající se pokusů na pacientech (zejména takzvaný „Lyonský proces“). Všímá si, jakým způsobem byly shromažďovány poznatky o lidském těle a jak lékařská věda přistupovala ke zkoumání obecně.

Nelze pominout specifičnost zvoleného období. Osmnácté století bylo spojeno s rozvojem nového pojetí lékařské vědy⁴ souvisejícího s posílenou autonomií a individualizací, kterou hlásalo osvětské myšlení. Lékařství kladlo větší důraz na pozorování jednotlivých případů a expertízu vyvíjí skrze jejich vyhodnocování. „Klinická“ medicína (z řeckého „κλινη“ [klíne] – „postel“) se rozvíjí zejména v Leydenu, Vídni a také v pařížském Hôtel-Dieu.⁵ Století devatenácté je pak obdobím organizace „klinik“, neboli „nemocnic“, což souviselo s nutností organizace procesu léčení v období epidemií (v té době především epidemie cholery). S výzkumem epidemií je spojena inokulace, předchůdkyně očkování, jež lékaři zkoušeli sami na sobě nebo na jiných.⁶ Nemocnice se stává místem výzkumu,⁷ zároveň se spolu s nárůstem výzkumných praktik institucionalizuje lékařská etika.

V popředí knihy G. Chamayou nicméně nestojí prosté historické pojednání, nýbrž kritická reflexe principů ustavování a legitimizace lékařských praktik. Jak v závěru sám autor dodává:

Skrze rozbor historicko-politické kategorie nešlechtného těla získáváme filosofický nástroj, který nám umožňuje kriticky zkoumat proces, jak k této nešlechtnosti dochází.⁸

Tato reflexe není ve filosofii a společenských vědách nová. Zejména disciplíny, jakými jsou „studium vědy a techniky“ (*Science and Technology Studies*, dále jen STS) a lékařská sociologie, si kladou za cíl kriticky reflektovat vědecký pokrok a skrze tuto kritiku pojednávat o obecných principech vědy a zkoumání.⁹ Upozorňují na provázanost kulturních norem s vědeckou

⁴ Viz Wolfgang U. ECKART, *Geschichte der Medizin. Fakten, Konzepte, Haltungen*. Berlin: Springer 2009, s. 142–144.

⁵ Viz ECKART, *Geschichte der Medizin*, s. 166–169. Viz dále Roy PORTER, *The Greatest Benefit to Mankind. A Medical History of Humanity*. New York – Londýn: W. Norton 1997, s. 295–297.

⁶ Viz CHAMAYOU, *Les corps vils*, s. 50.

⁷ *Ibid.*, s. 175.

⁸ *Ibid.*, s. 389.

⁹ Srv. Michel CALLON – Bruno LATOUR, „Unscrewing the Big Leviathan: How Actors Macro-Structure Reality and How Sociologists Help Them to Do So.“ In: KNORR-CETINA, K. – CICOUREL, A. (eds.), *Advances in Social Theory and Methodology. Towards an Integration of Micro and Macro Strategies*. Londýn: Routledge & Kegan Paul 1981, s. 277–303. Viz dále Michael LYNCH – Stephen WOOLGAR (eds.), *Representation in Scientific Practice*. Londýn – Cambridge: MIT Press 1988, s. 19–68; Andrew PICKERING (ed.), *Science as Practice and Culture*. Chicago: University of Chicago Press 1992; Sheila JASANOFF, *States of Knowledge: The Co-Production of Science and the Social Order*. Londýn – New York: Routledge 2006.

praxí a na neopominutelnou roli společenských a politických rámců při implementaci vědeckých poznatků, jakož i při jejich umožňování.

Aktuální pokroky lékařské vědy v oblasti genetiky, imunologie nebo epidemiologie ukazují lépe než dříve politický rozměr interakce vědy a společnosti. Nedávné stanovisko Německé etické rady, která částečně umožnila výzkum na lidských embryích, ale také zákaz veřejného financování výzkumu na embryích v USA v roce 2001, jsou jedněmi z mnoha ilustrací, jak společnost a její politické instituce do samotného průběhu výzkumů zasahují. Lépe si uvědomit takové souvztažnosti mezi společností a vědou, ať už v analýze historické nebo současné, nám umožňují právě výše uvedené disciplíny.¹⁰

V této stati proto kritickou analýzu lékařského výzkumu, kterou nacházíme v knize G. Chamayou, doplníme o koncepty, jež vznikaly a vznikají mimo území Francie. Představíme ústřední teoretické rámce anglofonní STS¹¹ a lékařské sociologie, které významně ovlivnily vnímání vědecké praxe. Tuto rozsáhlou reflexi přitom zůžeme na dva podproudy. První podproud tvoří reflexe vědecké praxe skrze subjekty, na kterých se výzkum provádí, a skrze produkty, které z takového počínání vznikají. Historická proměnlivost těchto dvou dimenzí umožňuje identifikovat závislost vědy na společenských rámcích, pro kterou se v STS ujal termín „koprodukce“.¹²

Druhý podproud přenáší pozornost od předmětu výzkumu na průběh samotné (vědecké či v našem případě terapeutické) praxe. Povaha „experimentu“ se promítá do způsobu, jak analyzujeme nové, experiment je tudíž

¹⁰ Srv. například výzkum regulace shromažďování tkání v tzv. „biobankách“ (terminologické ohraničení je i uvnitř vědecké komunity sporné, protože lékařská centra v podstatě vždy určitým způsobem uchovávala biologický materiál. Důležité je z tohoto hlediska jejich institucionální ukotvení, které spadá do druhé poloviny sedmdesátých let). Viz Herbert GOTTSWEIS – Kurt ZATLOUKAL, „Biobank Governance: Trends and Perspectives.“ *Pathobiology*, roč., 2007, č. 74, s. 206–211. Dalším příkladem zkoumání souvztažností je analýza praxe genetického poradenství: Carlos NOVAS – Nikolas ROSE, „Genetic Risk and the Birth of the Somatic Individual.“ *Economy and Society*, roč. 29, 2000, č. 4, s. 485–513.

¹¹ Co se týče české STS, ČR je významným centrem kritických analýz s genderovou tematikou. Srv. např. Alice ČERVINKOVÁ – Kateřina ŠALDOVÁ (eds.), *Science Studies Opens the Black Box. Spring School of Science Studies Proceedings*. Praha: Sociologický ústav Akademie věd ČR 2005. Zároveň vznikají jednotlivé projekty týkající se nových médií nebo geneticky modifikovaných potravin. Srv. např. Tereza STÖCKELOVÁ, „Politicising Coexistence Between GM and Non-GM Crops.“ In: BAMMÉ, A. – GETZINGER, G. – WIESER, B. (eds.), *Yearbook 2006 of the Institute of Advanced Studies on Science, Technology and Society*. Mnichov – Vídeň: Profil 2006.

¹² Srv. JASANOFF, *States of Knowledge*, nebo také od stejné autorky *Designs on Nature: Science and Democracy in Europe and the United States*. Princeton: Princeton University Press 2005.

obecným principem, který stanovuje podmínky analýzy. Souhrnný rámec takových podmínek lze pak chápat jako synonymum teorie, jak to činí takzvaný „obrat k praxi“ v STS.¹³ Principy zkoumání nového – jak ukazuje Chamaïyouva historická analýza a analýzy současné STS – se neustavují vně společnosti, nýbrž skrze ni, což například pro experiment znamená, že je nutné jej legitimizovat a že je při jeho vyhodnocení zapotřebí argumentace. Proto termín „koprodukce“ doplníme o adjektivum „argumentační“, a tím také explicitně poukážeme na nutnost analýzy moci uvnitř koprodukce, bez které není možné uchopit proměnlivost vědecké praxe.

Dodejme, že tato stať nemá za úkol hodnotit epistemologické tradice, ze kterých lékařská sociologie a STS vycházejí a které se staly předmětem kritiky jinde.¹⁴ Naším záměrem je předložit k diskuzi možnosti, které myšlenka koprodukce vědy a společnosti otevírá pro pochopení společenských souvislostí ve vědě.

Koprodukce vědy a společnosti

Díky ideji koprodukce je možné koncipovat analýzu společenských rámců skrze vědecké praktiky a naopak vysvětlovat jednotlivé vědecké praktiky skrze pozadí společenských poměrů. V následující kapitole osvětlíme její původ a zaměříme se na konkrétní analýzu koprodukce skrze subjekty výzkumu a jeho produkty.

Koprodukce vědy a společnosti vychází z kritiky pozitivismu vedené v Americe a Evropě od šedesátých let dvacátého století. Jak STS, tak lékařská sociologie v ní mají společný epistemologický původ. Tato kritika se projevovala různým způsobem. V Evropě se ujal termín „sociální konstruktivismus“, popřípadě „relativismus“,¹⁵ který stavěl do popředí metody kvalitativní

¹³ Srv. Theodore R. SCHATZKI, „Introduction: Practice Tudory.“ In: SCHATZKI, T. – KNORR-CETINA, K. – VON SAVIGNY, E. (eds.), *Practice Turn in Contemporary Theory*. Londýn: Routledge 2001, s. 1–14.

¹⁴ Srv. např. Philippe de LARA, „Jeden sociologický přelud. Sociální konstrukce skutečnosti.“ *Sociologický časopis*, roč. 67, 2000, č. 3, 259–274; nebo John H. ZAMMITO, *A Nice Derangement of Epistemes: Post-Positivism in the Study of Science from Quine to Latour*. Chicago: University of Chicago Press 2004. Dále viz zpráva z konference: Miloslav PETRUSEK, „Sociální konstruktivismus – nový pohled na společnost, nebo slepá ulička sociálního bádání?“ *Sociologický časopis*, roč. 69, 2002, č. 5, s. 1055–1056. Viz dále Thomas RISSE – Antje WIENER, „Something Rotten and the Social Construction of the Social Constructivism: Comment on Comments.“ *Journal of European Public Policy*, roč. 6, 1999, č. 5, s. 775–782.

¹⁵ Srv. např. Brian FAY, *Contemporary Philosophy of Social Science*. Oxford: Blackwell 2005.

sociologie a kulturní antropologie.¹⁶ V Americe převládá od osmdesátých let dvacátého století termín „postpozitivismus“, ve kterém se více odráží kritická analýza moci a explicitní zájem o rozbor organizace výzkumu¹⁷ a jeho managementu. V obou podobách tato kritika navázala na tradici teoretického studia vědy (*Science Studies*)¹⁸ a na sociologii vědeckého poznání (*Sociology of Scientific Knowledge*).¹⁹

Díky důrazu na různorodost a specifickou kulturních a sociálních komunit otevřely postpozitivismus i sociální konstruktivismus pole pro zkoumání normativního pozadí klasifikace nemocí a diagnóz či pro rozbor toho, jak lékařství v průběhu historicko-společenského vývoje zachází s různými společenskými vrstvami. Tyto studie vychází z anglofonní recepce děl Michela Foucaulta (především *Zrození kliniky*, *Dohlížet a trestat*, *Historie sexuality* a přednáškových cyklů *Je třeba bránit společnost*) a šířily se ve společenskovědní komunitě skrze Paula Rabinowa,²⁰ Nikolase Rose²¹ a později například díky pracím socioložky Sarah Netteltonové.²²

¹⁶ Především zde jmenujme recepci díla antropoložky Mary Douglas. Srv. Mary DOUGLAS, *How Institutions Think*. Syracuse: Syracuse University Press 1986; a Mary DOUGLAS, *Purity and Danger*. Londýn: Routledge & Kegan Paul 1966.

¹⁷ Srv. např. Mark BEVIR, *The Logic of the History of Ideas*. Cambridge: Cambridge University Press 1999.

¹⁸ Výraz „Science Studies“ je v sociálněvědních a filosofických přístupech a vnímán rozdílně (pro české prostředí srv. heslo „filosofie vědy“ in: BLECHA, I. et. al., *Filosofický slovník*. Olomouc: Nakladatelství Olomouc 2002. s. 139). V této stati se jedná o koncipování obecných principů vědeckého zkoumání. Srv. např. Paul FEYERABEND, *Rozprava proti metodě*. Praha: Aurora 2001. Ludwik FLECK, *Genèse et développement d'un fait scientifique*. Paříž: Les Belles Lettres 2005.

¹⁹ Srv. David BLOOR, *Knowledge and Social Imagery*. Londýn: Routledge & K. Paul 1976. Gaston BACHELARD – Georges CANGUILHEM, *Le problème philosophique des méthodes scientifiques* [S.l.], [s.n.] 1951. Peter L. BERGER – Thomas LUCKMANN, *Sociální konstrukce reality: pojednání o sociologii vědění*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury 1999. Bruno LATOUR – Steve Woolgar, *Laboratory life. The Social Construction of Scientific Facts*. Beverly Hills – Londýn: Sage 1979.

²⁰ Srv. např. Paul RABINOW – Hubert DREYFUS – Michel FOUCAULT. *Za hranicemi strukturalismu a hermeneutiky*. Praha: Herrmann & synové 2010; Paul RABINOW, *The Foucault Reader*. New York: Pantheon Books 1984.

²¹ Srv. např. Nikolas ROSE, „The Politics of Life Itself.“ *Theory, Culture & Society*, roč. 18, 2001, č. 6, s. 1–30; Nikolas ROSE, *Powers of Freedom. Reframing Political Thought*. Cambridge: Cambridge University Press 1999.

²² Sarah NETTLETON, „Governing the Risky Self. How to Become Healthy, Wealthy and Wise.“ In: PETERSEN, A. – BUNTON, R. (eds.): *Foucault, Health and Medicine*. Londýn: Routledge 2000, s. 207–222.

Dalším důležitým momentem je analýza modernity Bruna Latoura. V knize *Nikdy jsme nebyli moderní*²³ představuje rozdělení na „přírodu“ a „kulturu“ jako hlavní znak modernity, který současně ohraničuje pole působnosti přírodních a společenských věd. Latour toto rozdělení kritizuje. Takové modernity totiž nebylo dosaženo, protože je samotná hranice mezi „přírodním“ a „kulturním“ díky provázanosti přírody a kultury, a v důsledku toho i vědy a společnosti, problematická.

STS systematizuje kritickou analýzu pomocí poznatků kulturně-antropologické analýzy společnosti²⁴ a soustředí se jednak na subjekty (na kterých jsou aplikovány terapie či prováděny pokusy), jednak na produkty, t.j. technologické a vědecké vynálezy, na základě jejichž rekonstrukce je možné identifikovat vědecké praktiky a jednotlivé aktéry, kteří se na nich podíleli. Oba póly vědecké činnosti, subjekty i produkty, tedy poukazují na koprodukcii. Kritická analýza pomocí nich vytváří nástroje společenské analýzy, která bude schopna vysvětlit, jak dochází k legitimizaci určitého výzkumu a jak jsou poznatky z tohoto výzkumu zaváděny do společnosti (například formou norem chování).²⁵ Proto se na analytickou úlohu subjektů a produktů nyní zaměříme.

V oblasti lékařství, která je v popředí našeho zájmu, jsou subjekty míněna „těla“, přičemž s postupným vývojem lékařské vědy se úroveň vnímání toho, co je bráno jako samostatný subjekt, diversifikuje. Jako o subjektech se tak v posledních letech hovoří nejen o embryích, ale i o tkáních a orgánech.²⁶ Způsob, jak se s nimi nakládá, nám odhaluje společenský řád doby či místa, ve kterých se tak děje. Jsou-li v Chamayouho knize „nešlechtnými těly“ těla odsouzcenců, galejníků, ale i prostitutek, sirotků, obyvatel kolonií, svobod-

²³ Bruno LATOUR, *Nikdy sme neboli moderní: esej o symetrickej antropológii*. Bratislava: Kalligram 2003.

²⁴ Mary Douglas rozborem tabu a marginálních pozic některých subjektů ilustrovala onu „sociální konstruovanost“, kategorií jako jsou „čistota“ nebo „ctnost“ a inspirovala četné analýzy z oblasti STS. Srv. DOUGLAS, *Purity and Danger*. Kulturně-antropologická analýza ovlivnila i související sociologickou podobu sociálního konstruktivismu, zejména v konceptech Michella Callona a Bruna Latoura.

²⁵ Viz Michael GIBBONS – Camille LIMOGES – Helga NOWOTNY – Simon SCHWARTZMAN – Peter SCOTT – Martin TROW, *The New Production of Knowledge: The Dynamics of Science and Research in Contemporary Societies*. Thousand Oaks: Sage 1994. Dále srv. Hans HARBERS, *Inside the Politics of Technology: Agency and Normativity in the Co-Production of Technology and Society*. Amsterdam: Amsterdam University Press 2005; též JASANOFF, *States of Knowledge*.

²⁶ Viz problematika tzv. „biobank“ GOTTWEIS – ZATLOUKAL, „Biobank Governance: Trends and Perspectives.“ Srv. také Ingrid METZLER, „Nationalizing Embryos. The Politics of Embryonic Stemcells in Italy.“ *Biosocieties*, roč. 2, 2007, č. 4, s. 413–427.

ných matek nebo umírajících pacientů, poukazuje tato kategorie v první řadě na pozici subjektu v daném společenském řádu, skrze niž je legitimizováno jeho užití pro výzkum. V druhé řadě tato kategorie vypovídá o povaze výzkumu samotného. Obojí souvisí s mocí.

Michel Foucault ve své koncepci moderní moci upozorňuje na přechod od panovnické moci, která „dávala smrt a nechávala žít“, k moci pastýřské, která „dává žít a nechává umírat“.²⁷ Tento převrat v logice zasahování do života individua je zároveň součástí procesu normalizace, jež Foucault ilustruje na historických praktikách těla. Prvním článkem této moci je normalizování jednotlivce tak, aby splnil kritéria týkající se druhého článku: totiž homogenity masy.

Homogenita masy spočívá v trénování těla jednotlivce.²⁸ Pokud se tomuto výcviku nepřizpůsobí, je jeho chování shledáno „patologickým“,²⁹ slovy Grégoira Chamayoua se jeho tělo stává „nešlechtným“. Tato myšlenka otevírá prostor pro úvahy v lékařské sociologii, která se snaží odpovědět na otázky, proč se určité společenské skupiny stávají patologickými. Zároveň nabádá k určitému typu výzkumu, neboť připomíná fenomén koprodukce, který stojí v popředí reflexe v oblasti STS.

Normativní diversifikace těl má svůj počátek již v antické filosofii, kde rozdělení těla na „bios“ a „zoe“ umožňuje oddělit fyzickou povahu těla („zoe“) od jeho společenské hodnoty („bios“). Morální filosofie osmnáctého století toto rozdělení přebírá pro úvahy o pozici občana ve společnosti.³⁰ Toto rozdělení tematizuje především od druhé poloviny 20. století italský filosof Giorgio Agamben,³¹ který jeho pomocí vysvětluje původ normativního posuzování toho, co smí stát (či panovník) s lidským tělem činit. Agambenovou filosofií se inspirovaly společenskovědní studie věnující se zasahování vědy do lidského života, ať už formou transplantací, umělého oplodnění, klonování či eutanazie.³² Tyto studie slučují Agambenovu a Foucaultovu filosofii, když vycházejí z teze, že tělo je subjektem, skrze který je možno vládnout. Jedinci vyloučení z procesu normalizace jsou trestáni. Trestem

²⁷ Srv. Michel FOUCAULT, „Přednáška ze 17. března 1976.“ *Je třeba bránit společnost*.

²⁸ *Ibid.*

²⁹ Foucault zde vychází z filosofie Georgese Canguilhema. Srv. Georges CANGUILHEM, *Le normal et le pathologique*. Paříž: Presses Universitaires de France 1972.

³⁰ Například Fichte tematizuje toto rozdělení ve svých úvahách o „občanské smrti“, která předchází smrti fyzické. Viz CHAMAYOU, *Les corps vils*, s. 89.

³¹ Giorgio AGAMBEN, *Homo Sacer: Sovereign Power and Bare Life*. Stanford: Stanford University Press 1998.

³² Srv. např. Martin WEIß (ed.), *Bios und Zoe. Die menschliche Natur im Zeitalter ihrer technischen Reproduzierbarkeit*. Frankfurt/M.: Suhrkamp 2005.

už je jen samotná „patologizace“ odlišného chování, která legitimizuje jiné zacházení s těmito jedinci než s normalizovanou většinou.

V souladu s principem „*Faciamus experimentum in corpore vili*“ jde u odsouzenců o trest za jejich provinění, kvůli kterému jsou klasifikováni jako „nehumánní“,³³ popřípadě jsou považováni za „mrtvoly“.³⁴ Zacházení s těly dětí, prostitutek či svobodných matek souvisí s jejich postavením ve společnosti. Jsou považována buď za „méně hodnotná“, protože chování těchto jedinců není na morální úrovni daného období či společnosti, nebo se v praxi odráží fakt, že tito jedinci nejsou ekonomicky rentabilní. U obyvatel kolonií má takové zacházení dvojí podtext: nejenže je jejich užití méně problematické vzhledem k jejich podřadné pozici ve společnosti, tyto subjekty navíc vyvolávají zvýšený zájem vzhledem ke své jinakosti.

Těmito příklady se dostáváme k funkci univerzality masy, o které mluví Foucault. Univerzalita masy je legitimizována vědeckými poznatky, a legitimizace těchto poznatků se mění v závislosti na společenských okolnostech. Univerzalita masy je důsledkem provázanosti výzkumu a společnosti a zásadním způsobem ovlivňuje řízení společnosti. Zavádění lékařských statistik, screeningových programů či očkování je jedním z hlavních technologických řešení řízení společnosti skrze sledování masy. Tyto nástroje umožňují klinické medicíně přemýšlet v rozměrech veřejného zdraví.³⁵ Nejde jen o fakt, že lékaři mohou postupně čerpat z dříve načerpaných informací a tímto způsobem efektivněji navazovat na v minulosti prováděné výzkumy určitého problému.³⁶ Sledování šíření nemoci je nástrojem evidence a potažmo i demografické politiky. Skrze protokoly, statistiky aj. stát systematicky shromažďuje informace o stavu zdraví populace, přičemž se ze změn jednotlivých případů tvoří soubor pravidelností a odchylek, které postupně ustavují kategorie „normálního“ a „patologického“.

Společenský řád se přímo promítá do praxe výzkumu: v případě rizika jsou využíváni ti, jejichž případná ztráta nevádí ani z morálního ani z ekonomického hlediska. Tyto principy můžeme najít i v současných diskuzích o financování výzkumu, kdy typ nemoci, popřípadě osoba pacienta, před-

³³ Viz CHAMAYOU, *Les corps vils*, s. 70.

³⁴ *Ibid.*, s. 71.

³⁵ Srv. Michel FOUCAULT, *Zrození kliniky*. Nebo také soubor přednášek : Michel FOUCAULT, *Les anormaux: cours au Collège de France, 1974–1975*. Paříž: Éditions Gallimard / Seuil 1999.

³⁶ Michel Foucault ostatně v tomto spatřuje normativní hodnotu archivu vědění. Srv. Michel FOUCAULT, *Slova a věci*. Brno: Computer Press 2007.

stavují důležité normativní hledisko posuzování naléhavosti výzkumu.³⁷ Například počátky výzkumu AIDS a HIV ukazují, jak postižení jedinci bojovali s patologizací. Americké pacientské skupiny vyvíjely v devadesátých letech dvacátého století nátlak na farmaceutické firmy, aby na výzkum uvolnily více prostředků, a zároveň usilovaly o popření rozšířeného mýtu, že je AIDS „morem homosexuálů“. ³⁸ Zájem o specifické sociální nebo kulturní skupiny populace se v současnosti stává předmětem výzkumných programů, které mají odhalit případné vazby mezi mírou výskytu nemocí a typem populačních skupin.³⁹

Procesy řízení probíhají v nemocnicích, které se od azylu pro nemocnou postupně vyvíjejí v místo, kde jde léčení ruku v ruce s experimentem. Tuto provázanost materializují technologické objekty, nástroje, technologie řízení nebo lékařské vynálezy. Řeší lékařský problém, který je zároveň problémem společenským. Z analytického hlediska se nám tato řešení jeví jako produkty, které nám umožňují pochopit vztah mezi vědou a společností. Změříme se na dva: dobové nemocniční stavby osmnáctého století a gilotinu.

Nemocnice stavěné v osmnáctém století mají pavilonovou formu. Pacienti jsou do pavilonu rozděleni podle nemocí a postupně se objevuje i rozdělení podle věkového hlediska. V době pavilonových staveb nemocnic ještě nebyla známa kontaktní forma infekce, neexistovala praxe hygieny, jak ji známe dnes.⁴⁰ Pavilonová forma souvisí s vědeckými poznatky z oblasti přenášení nemocí, které platily v dané době.⁴¹ Jednotlivé nemoci jsou od sebe odděleny zdmi, tak aby nedošlo k jejich přenášení a potažmo míchání. Díky zavedení hygieny nahrazují stavbu pavilonových nemocnic ve dvacátém století postupně kompaktnější formy, které umožňují například rychlejší převoz pacientů z jednotlivých oddělení či snazší přenos lékařského materiálu.

Vynález gilotiny představuje na jedné straně technologičnost a přesnost smrti, na straně druhé dává usmrcení jednotnou podobu, bez ohledu na so-

³⁷ Srv. např. Carlos NOVAS, „The Political Economy of Hope: Patients' Organizations, Science and Biovalue.“ *Biosocieties*, roč. 1, 2006, č. 3, s. 289–305.

³⁸ Srv. např. Robert M. WACHTER, „AIDS, Activism, and the Politics of Health.“ *New England Journal of Medicine*, roč. 1992, č. 2, s. 128–133. Pro širší kontext problematiky viz také Troy DUSTER, *Backdoor to Eugenics*. Londýn – New York: Routledge 2003.

³⁹ Jedním z nejznámějších projektů je „Cyprus thalassemia screening project“, viz Gil SIEGAL, *Looking for Ms or Mr Gene Right: Premarital Genetic Screening* [online]. 2007. Dostupné z : <<http://www.actionbioscience.org/genomic/siegel.html>> [cit. 7. 11. 2011].

⁴⁰ Srv. Axel Hinrich MURKEN, *Vom Armenhospital zum Großklinikum. Die Geschichte des Krankenhauses vom 18. Jahrhunderts bis zur Gegenwart*. Köln: Dumont Buchverlag 1988.

⁴¹ Srv. Roy PORTER, *The Greatest Benefit to Mankind*.

ciální původ a druh prohřešku, za který je osoba odsouzena.⁴² Francouzský lékař Guillotin prezentuje revolučnímu parlamentu nástroj, který je schopen realizovat princip „čistého řezu“ v zátylku. „Guillotine“ (česky „gilotina“) má zaručit smrt bezbolestnou, přesnou, neomylnou, slučuje lékařské hledisko příčin smrti s hlediskem trestněprávním⁴³ a společenským. Trestněprávní hledisko zdůrazňuje složku moci, protože ve výkonu trestu již nenastávají pochyby a omyly, jak tomu bylo například při smrti oběšením.⁴⁴ Usmrčení je technologičností zbaveno osobního hlediska kata a její rychlost zároveň zdůrazňuje efektivitu moci. Hledisko společenské je vyjádřeno faktem, že gilotina svojí rychlostí vylučuje z výkonu trestu smrti „mučení“.

Oba příklady spojuje jejich „materialita“,⁴⁵ tedy konkrétní forma, skrze niž je možno identifikovat interakce mezi argumenty vědeckými a historicko-společenskými, podobně jako tomu bylo u subjektů výzkumu. Nejde pouze o rekonstrukci společenských poměrů, ve kterých vynález vzniká, ale také o materializaci samotné praxe experimentu, při které vzniká. Pro úplnost tohoto odhalení se na praxi experimentu krátce zaměříme.

Experiment jako soubor pravidel zkoumání nového

V letech 1850 až 1860 zkoumá francouzský doktor Guyenot etiologickou podstatu syfilidy. Chce zjistit původ nemoci a podmínky jejího rozšiřování, proto praktikuje inokulaci⁴⁶ spočívající v aplikaci nemoci do těla zdravých jedinců (většinou formou potření těla infikovanou vodou). Do svých pokusů zahrnuje i desetiletého chlapce z lyonské nemocnice Antiquaille. Případ způsobil skandál, Guyenot⁴⁷ byl odsouzen za záměrné ublížení na zdraví (podle dodnes platného článku 311 trestního zákoníku) a takzvaný „Lyonský proces“ je považován za průlomový rozsudek v oblasti francouzské lékařské etiky. Především proto, že poprvé jasně formuluje zodpovědnost

⁴² CHAMAYOU, *Les corps vils*, s. 35.

⁴³ *Ibid.*, s. 91.

⁴⁴ *Ibid.*, s. 93.

⁴⁵ Bruno LATOUR, *La clef de Berlin et autres leçons d'un amateur de sciences*. Paříž: Éditions La Découverte 1993.

⁴⁶ Původ této metody sahá až do Indie 8. století. Srv. John Zephaniah HOLWELL, *An Account of the Manner of Inoculating for the Small Pox in the East Indies*. Londýn: 1767. Inokulace je jedním z četných příkladů sloučení lidové moudrosti s poznatky z klinické medicíny.

⁴⁷ Guyenetův případ nebyl ojedinělý, srv. David WOOTON, *Bad Medicine: Doctors Doing Harm Since Hippocrates*. Oxford: Oxford University Press 2006, s. 153.

lékařů za jejich zacházení s pacienty a rozlišuje výzkum v rámci terapie od výzkumu čistě „experimentálního“.⁴⁸

Z hlediska obecné povahy experimentu slouží Guyenotův případ jako ilustrace geneze vědeckých poznatků. Guyenot se hájil tím, že desetiletý chlapec přinesl do jeho výzkumu nové poznatky, protože ještě nebyl sexuálně činný. Představoval ojedinělost, od které lékař mohl odvíjet další úvahy. Experiment je důležitým momentem identifikace fenoménu, protože vylučuje různé druhotné aspekty a ruší zdánlivé souvislosti. Experimentování na různých pacientech souvisí s přijetím tohoto epistemologického pozadí geneze vědeckého poznatku.⁴⁹ Nicméně, jak ukazuje Lyonský proces stejně jako problematiky pokusů na lidech z dob nacismu či současná stanoviska národních etických rad, metoda experimentu je podmíněna souborem etických pravidel. Vědecký znamená v této souvislosti metodologicky přesný a eticky přijatelný.

Georges Canguilhem vidí v experimentu princip vědeckého poznání.⁵⁰ Pomocí pravidelnosti fenoménu určujeme kategorie, které fenomén definují a jsou základním článkem osvětlení kauzálního vztahu. Pravidelnost fenoménu odkrýváme skrze komparaci jednotlivých případů. Chamayou tuto tezi ve své knize podporuje, připojuje k ní například úvahy Clauda Bernarda o „vědeckosti“ právě v souvislosti s experimentováním na pacientech.⁵¹ Sociologie vědeckého poznání tuto vědeckost rozvádí v kritiku víry v lineárnost vědecké praxe,⁵² kdy v podstatě navazuje na Bachelardovu epistemologickou diskuzi o „zlomech“,⁵³ které poukazují na diskontinuitu vědeckého bádání. Uvážíme-li důsledky této teze pro praxi zkoumání, odkazuje diskuze o zlomech na zásadu kritického posuzování či přehodnocení dosavadních poznatků.⁵⁴

⁴⁸ Srv. CHAMAYOU, *Les corps vils*, s. 277.

⁴⁹ Viz morální úvahy Barbary Elkeles, která se domnívá, že je „pokus na člověku [...] logickým důsledkem přijetí experimentální metody.“ Cit. podle CHAMAYOU, *Les corps vils*, s. 282.

⁵⁰ Georges CANGUILHEM, *Le normal et le pathologique*. Nebo Gaston BACHELARD, *Le problème philosophique des méthodes scientifiques*. 1951 [Tiré à part].

⁵¹ Viz CHAMAYOU, *Les corps vils*, s. 267.

⁵² Srv. BERGER – LUCKMANN, *Sociální konstrukce reality*.

⁵³ Viz Gaston BACHELARD, *La Formation de l'esprit scientifique*. Paříž: Vrin 1938.

⁵⁴ Tím samozřejmě nechceme podhodnotit jednu ze zásadních Bachelardových tezí o diskontinuitě vědeckého bádání. Bachelardova diskuze nás nicméně zajímá především jako teoretické pozadí, které spoluutvářelo ustavování principů vědeckého zkoumání. Pro širší souvislosti viz například Thomas BÉNATOUIL, „Critique et pragmatique en sociologie. Quelques principes de lecture.“ *Annales. Histoire, Sciences Sociales*, roč. 54, 1999, č. 2, s. 281–317. V tomto duchu na tezi o zlomech volně navazují Luc Boltanski a Laurent Thévenot

V tomto směru povaha experimentu ukazuje, že spíše než lineární dedukcí je vědecká praxe „tápáním“ v rozmanitosti příznaků a účinků, které jsou soustředěny do kategorií skrze srovnávání jednotlivých případů a vyhodnocování odchylek. Andrew Pickering vysvětluje na příkladu fyzikálního týmu, který usiluje o popsání kvarku, nemožnost lineárnosti vědecké praxe.⁵⁵ „Tápání“ ve svých pracích popisuje také Karin Knorr-Cetina, která pozorovala výzkumné praktiky fyziků a biologů.⁵⁶ V současné době se analýze experimentu a jeho epistemologické hodnoty pro uchopení vědecké praxe zabývá tým university v Lancasteru, který hovoří o takzvaném „experimentality approach“.⁵⁷ STS dochází k závěru, že k lineárnosti vědecké praxe dochází *a posteriori*: lineárnost je formou vyprávění, racionalizací geneze poznatků. Objasnění kauzálních vztahů, jejich přesnost a systematickosti takovou formu vyžadují. Z hlediska sémantické konstrukce této racionalizace se jedná o zdůvodnění zvolených postupů, které vědce dovedly k příslušnému důkazu či nálezu. Právě argumentace bývá v kritických studiích věnovaných experimentu a vědecké praxi upozadována, ačkoliv její role souvisí s vědeckou komunikací jako takovou a přestože je nástrojem legitimizace výzkumných výsledků. V neposlední řadě je pak možné ji považovat za logický důsledek pojetí moci, které STS a lékařská sociologie uplatňují. Moc, která se ustavuje v souladu s historicko-společenskými konvencemi, se bez argumentace neobejde, protože ta je nástrojem její legitimizace v daném prostoru a čase. Proto v závěru této studie o aspektu argumentace pojednáme blíže.

Závěrem: analytické cesty argumentační koprodukce

Představené souvislosti historie lékařského výzkumu poukazují na koprodukcí vědy a společnosti. Ačkoliv Chamayou ve své knize o koprodukcí přímo nepojednává, jeho úsilí o vytvoření kritického analytického nástroje, který by uchopil historicko-společenskou ukotvenost výzkumných praktik,

principem „kritické kapacity“ (srv. Luc BOLTANSKI – Laurent THÉVENOT, „The Sociology of Critical Capacity.“ *European Journal of Social Theory*, roč. 2, 1999, č. 3, s. 359–377). Boltanski a Thévenot vycházejí z intelektuálního prostředí podmíněného Bachelardovou tezí o zlomech a snaží se od ní odvinout odpovídající epistemologický přístup k analýze společnosti.

⁵⁵ Viz Andrew PICKERING, *Constructing Quarks: A Sociological History of Particle Physics*. Chicago: University of Chicago Press 1984.

⁵⁶ Karin KNORR-CETINA, „Le ‚Souci de soi‘ ou les ‚tâtonnements‘: ethnographie de l’empirie dans deux disciplines scientifiques.“ *Sociologie du Travail*, roč. 38, 1996, č. 3, s. 311–330.

⁵⁷ Podrobnosti o tomto projektu lze nalézt na internetových stránkách <<http://www.lancs.ac.uk/experimentality>> [cit. 7. 11. 2011].

je koprodukcí přímo podmíněno. V tomto ohledu nám studium nešlechterných těl, tedy subjektů výzkumu, stejně jako jeho produktů, umožňuje pochopit, že geneze vědeckých objevů nejen podléhá společenskému řádu, ale současně tento řád spoluutváří. Subjekty i produkty jsou totiž použity jako ospravedlnění etických norem. Jako příklad můžeme uvést již zmíněný výzkum prováděný na embryích v USA, kdy argumentace o povaze embrya ze strany politické reprezentace rozhodla o neetičnosti tohoto druhu výzkumu. Tato argumentace je přitom čerpána ze společenských konvencí a z poznatků lékařského výzkumu o povaze embryí.

Koncept koprodukce nicméně neosvětluje samotnou dynamiku tohoto spoluutváření a potažmo nevysvětluje, jak ke vzájemnosti vědy a společnosti dochází, či které okolnosti spíše podporují nebo naopak zabraňují uvedení výzkumných poznatků do praxe řízení společnosti.⁵⁸ Jelikož zde nejde o jednostranný proces, nýbrž o proces vyvěrající z reciprocity, jež je koprodukcí vlastní, je nutné se zaměřit na úlohu tvorby moci v rámci koprodukce. Proto zde nakonec představíme ty aspekty STS, které analytické cesty argumentační koprodukce odhalují, a zdůrazníme přínos přístupu, který se soustředí na význam argumentace ve vědecké praxi pro tvorbu moci. Argumentaci v této souvislosti definujeme jako explikativní proces, který odráží historicko-společenskou dynamiku.

Dílčí analýzy STS nabízejí inspiraci pro zkoumání tvorby moci uvnitř vědecké praxe, ovšem až donedávna tak nečinily explicitně. Hlavní referencí STS, pokud jde o analýzu moci, byla koncem osmdesátých let „Actor- Network Theory“ (v překladu „teorie aktérů a sítí“, dále jen ANT).⁵⁹ Bruno Latour, Michel Callon a John Law – ústřední postavy ANT – se snažili o vykreslení vzájemnosti vědy, techniky a společnosti. Přitom nejenže využívají subjektů a produktů jakožto analytických ukazatelů této vzájemnosti, jak bylo uvedeno výše, pomocí těchto analýz také upozorňují na hodnotu „sítě“ jakožto ne-hierarchického pojetí moci ve společnosti.

Ačkoliv je ANT stále často oblíbeným přístupem, nabízí se ve světle aktuálních debat o charakteru utváření politiky a společenských norem obecně

⁵⁸ Srv. Sheila JASANOFF, *States of Knowledge*.

⁵⁹ Srv. například studie Johna Lawa, Michela Callona a Bruna Latoura: John LAW (ed.), *A Sociology of Monsters: Essays on Power, Technology and Domination*. Londýn – New York: Routledge 1991; Michel CALLON, „Some Elements of a Sociology of Translation: Domestication of the Scallops and Fishermen of St. Brieuc Bay.“ In: LAW, J. (ed.), *Power, Action and Belief: A New Sociology of Knowledge?* Londýn – New York: Routledge 1986, s. 196–233; Bruno LATOUR, *Science in Action: How to Follow Scientists and Engineers Through Society*. Cambridge: Harvard University Press 1987.

otázka, zda síť není jen jinou formou získávání hierarchie. Takové přístupy, uplatňované zejména postpozitivismem, vyzdvihují řízení společnosti skrze komunikaci a vědění (angl. "governing through knowledge") a otevírají STS cestu pro analýzu toho, kdo ono vědění získává, jakými technikami, popřípadě proč je vědění přijímáno od různých aktérů různým způsobem.

Tím se dostáváme k argumentaci, která je chápána jako technika vědění a jako proces, který současně rozmísťuje jednotlivé aktéry kolem daného tématu. Na rozdíl od ANT jde přístupům orientovaným na argumentaci nikoli o konstatování vzájemnosti, ale o sledování ustavovacích podmínek vzájemnosti. Argumentace je tedy nástrojem řízení společnosti, protože se nám skrze ni jeví specifická povaha subjektů nebo produktů výzkumu. Argumentační přístupy se ptají, jaká politická dynamika vzniká v době, kdy se řád společnosti vytváří takzvaně „odspoda“ (k tomuto postulátu se hlásí i ANT). Podle postpozitivismu dochází skrze tuto formu vládnutí k posílení role argumentace. Poněvadž argumentace není pouze jazykovým nástrojem, ale spoluutváří náš obraz světa, stává se jádrem utváření a konsolidace společenských norem a mocenských vazeb.⁶⁰ Skrze způsob argumentace jsme schopni tyto normy a vazby odhalit.

Některé STS analýzy posledních let se proto zaměřují na obrazy, metafory a narativy spojené s technologiemi a vědou a snaží se ukázat, že argumentace je ustavující dimenzí společenského řádu. Příkladem jsou „sociotechnické domněnky“, které popisují sociální, kulturní nebo ideologické aspekty utváření technologie, jež jsou zároveň zpětnou vazbou pro přijetí této technologie.⁶¹ Takovou sociotechnickou domněnkou je například vnímání prenatalního testování plodu. Testování vychází mimo jiné z přání matky mít zdravé dítě. Toto přání samo o sobě není produktem moderní doby, nicméně pomocí produktů moderní doby se obecná touha po zdravém dítěti přeměňuje v konkrétní praxi testování zdraví dítěte před narozením. Touha po zdravém dítěti zároveň testování legitimizuje.

Dalším momentem v posílení analytické role argumentace pro odhalení vazeb vědy a společnosti jsou politologické studie z oblasti vědy a techniky,

⁶⁰ Srv. Giandomenico MAJONE, *Evidence, Argument and Persuasion in the Policy Process*. New Haven: Yale University Press 1989. K tématu argumentace viz také Frank FISCHER – John FORESTER (eds.), *Argumentative Turn in Policy Analysis and Planning*. Durham: Duke University Press 1993.

⁶¹ „Sociotechnical imaginaries“ je koncept, který Sheila Jasanoff zahrнула do svých nejnovějších analýz. Viz Sheila JASANOFF, *Reframing Rights: Constitutional Implications of Technological Change*. Cambridge – Londýn: MIT Press 2011.

které chtějí více posílit dimenzi moci utvářenou skrze argumentaci.⁶² V souvislosti s již zmiňovaným výzkumem prováděným na embryích v USA můžeme pozorovat, jak v roce 2001 prezident Bush odůvodnil ukončení financování výzkumu na embryích ze státních zdrojů. Využil k tomu etického postulátu, že v embryích je život, přičemž tento argument podpořil statistikou úspěšnosti využití embryí pro bezdětné páry. Zároveň poukázal na provázanost tohoto etického postulátu s principy americké ústavy, což mu umožnilo legitimizovat svůj mocenský krok.

Přístupy posilující hledisko argumentace neruší původní postulát koprodukce, spíše otevírají další cestu analytikům pro vykreslení povahy vědecké praxe. Jejich zájmem je především intenzivněji propojit pojetí moci s metodou analýzy. Na aktuálnost takového intenzivního propojení ostatně poukazuje i Chamayouva kniha, a to jak skrze charakter pramenů, které využívá, tak skrze dvojí filosofické ukotvení v morální filosofii a v teorii moci.

⁶² Maarten Hajer ukazuje na příkladech urbanistického plánování nebo potravinářských technologií fungování moci skrze interakce mezi aktéry, která je v podstatě onou argumentační praxí. Viz Maarten HAJER, *Authoritative Governance. Politics in the Age of Mediatization*. Oxford: Oxford University Press 2009.